

واکاوی موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب از سوی شهروندان (مورد مطالعه: شهرستان زنجان)

جعفر یعقوبی^{۱*}، پریسا نجفلو^۲

۱- دانشیار ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه زنجان

۲- دانشجوی دوره دکتری ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه زنجان

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۴/۸ - تاریخ تصویب: ۹۴/۲/۲۱)

چکیده

هدف این پژوهش تحلیل موانع رعایت رفتارهای زیست محیطی مناسب از سوی شهروندان شهرستان زنجان بود. جامعه آماری این تحقیق توصیفی-همبستگی را کارشناسان شاغل در اداره کل محیط زیست و منابع طبیعی استان زنجان تشکیل دادند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برآورد گردید ($n=60$) و با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب شدند. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه بود که روایی آن از طریق نظرات اعضای هیأت علمی تأیید شد. پایایی پرسشنامه از طریق آزمون راهنما و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ تعیین شد (۰/۷۸ تا ۰/۸۶). داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۰ تجزیه و تحلیل شد. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب در شش عامل شامل، ضعف در فرهنگ‌سازی، ضعف آموزشی، مشکلات مدیریتی، فقدان قوانین جامع، ضعف نگرشی و آموزه‌های اجتماعی و عدم وحدت عمل میان نهادها خلاصه شدند. این عوامل در مجموع ۷۷/۸۱ درصد از کواریانس موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب را تبیین نمودند.

کلید واژگان: محیط زیست، شهروندان، رفتار محیط زیستی مناسب، رفتار، زنجان.

۱ - مقدمه

لایه اوزون و ... را فعالیت‌های انسانی به بار آورده است. امروزه حل مشکلات محیط زیستی و حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی به یکی از دغدغه‌های اصلی بشری تبدیل شده است. بحران‌های محیط زیست و روند افزایشی آن در دهه‌های اخیر، پژوهشگران و جوامع علمی را بر آن داشته است که به طور جدی به بررسی مشکلات و موضوعات محیط زیستی بپردازند و راه‌حلی برای آن بیابند.

مشکلات محیط زیستی غالباً ریشه‌هایی هنجاری و ریشه در اخلاق محیط زیستی دارد. در دهه‌های اخیر به بررسی رفتارهای انسانی در حیطه محیط زیست و چگونگی رفتارها در قبال محیط زیست بسیار توجه می‌شود (Axelord & Lehman, 1993). اخلاق محیط زیستی نقش تعیین‌کننده‌ای در تفکر و رفتار انسان‌ها در برابر محیط زیست دارد (Abedisarvestani & Shahvali, 2010). اخلاق محیط زیستی در برگیرنده رفتار، مسئولیت و نگرش انسان‌ها به محیط زیست است. پژوهشگران در حوزه اخلاق محیط زیستی به دنبال یافتن اصولی به عنوان راه‌حل‌های اخلاقی برای مشکلات محیط زیستی هستند (Dalmeyer, 2006). سازمان‌های بین‌المللی و مراکز تحقیقاتی از هزاره سوم میلادی به پژوهش‌های مختلف در این حیطه پرداخته‌اند. صاحب‌نظران، حل معضلات محیط زیستی را در گرو ارائه آموزه‌های محیط زیستی در راستای تغییر نگرش و رفتار محیط زیستی افراد جامعه می‌دانند (Roknoddineftekhari et al., 2010).

منظور از رفتارهای محیط زیستی مناسب،

توسعه پایدار شهری نیازمند ایجاد تعادل میان موضوعات مختلف اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی است. فعالیت‌های مختلفی مثل ساخت و سازهای شهری، حمل و نقل، فعالیت‌های صنعتی و رفتارهای شهروندان با محیط زیست، هر یک به گونه‌ای بر محیط زیست و پایداری محیط زیست شهری تأثیراتی می‌گذارند، که می‌تواند تأثیراتی مفید و یا مضر بر محیط زیست به جای بگذارد. تعاملات افراد با محیط، تأثیراتی بر محیط زیست بر جای خواهد گذاشت. با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست، پویایی محیط زیست شهری در گرو تعامل صحیح میان انسان و محیط زیست در چهارچوب زمانی و مکانی منعکس می‌شود (Hasibuan et al., 2014). از شروط اصلی ایجاد جامعه و محیط زیست موزون و هماهنگ، ایجاد توسعه پایدار است که با در نظرگیری و ملاحظه‌گری در حفظ و نگاه‌داری محیط زیست و منابع برای آیندگان عملی خواهد شد (Zhonghua & Yu, 2011).

شواهد مختلف نشان می‌دهد، تاکنون در اقدامات توسعه‌ای در بخش‌های مختلف جوامع، به مسأله پایداری در توسعه توجه نشده و معضلاتی از قبیل افزایش روز افزون زباله‌های صنعتی، تخریب جنگل‌ها، افزایش وسعت بیابان‌ها، کاهش حجم آب‌های زیرزمینی، فرسایش خاک، کاهش مواد غذایی، آلودگی آب‌ها و هوا، تخریب منابع طبیعی، انقراض انواع گونه‌های حیوانات کمیاب، سوراخ شدن

افزایش روزافزون جمعیت و توسعه بی‌رویه شهر و مرکزیت فعالیت‌های صنعتی و کارخانه‌ای و ... از جمله عواملی است که اهمیت پرداختن به مسایل محیط زیستی در استان زنجان را پررنگ و غیرقابل چشم‌پوشی می‌سازد. استان زنجان درگیر آلودگی‌های مختلف محیط زیستی است. بررسی آلودگی‌ها در پژوهش‌های مختلف نشان از آلودگی‌های بالای این شهر به خصوص در آلودگی هوایی است (Hoseynpoor, 2013). نتایج تحقیقات پژوهشی در زمینه آلودگی صوتی استان زنجان نشان داده است که آلودگی صوتی در استان زنجان بالاتر از حد مجاز است و مطابق استانداردهای کشور ایران نیست (Nadafi et al., 2008).

Peval و Quimbata (2005) یکی از راهکارهای اجتناب از آسیب به محیط زیست را تغییر رفتار انسان و توجه به ابعاد طبیعت‌گرایانه در انسان می‌دانند. ایجاد تمایل در افراد برای حفاظت از محیط زیست اولین اقدام جهت حفظ محیط زیست به شمار می‌رود. نتیجه یک مطالعه نشان داد تمایل بیش از نیمی از شهروندان در مشارکت به حفاظت از محیط زیست بالا بوده است و مردم آمادگی لازم را برای همکاری در حفاظت از محیط زیست دارند (Abbasi et al., 2014). نتایج تحقیقاتی دیگر، نشان داد که مردم آمادگی لازم را برای صرف زمان و سازماندهی خود برای حفاظت از محیط زیست را دارند و مشخص شد که احساس اضطراب، اطلاعات محیط زیستی، آمادگی برای عمل و قوانین مرتبط با محیط زیست تأثیر زیادی بر رفتار محیط زیستی دارد (Kalantari&Asadi, 2010).

کلیه کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌ها برای رفتار نسبت به محیط زیست گفته می‌شود (Khoshfar et al., 2010).

کارشناسان ادارات محیط زیست و منابع طبیعی و آبخیزداری با توجه به داشتن چشم‌انداز وسیع و دقیق‌تر در خصوص وضعیت محیط زیست شهرستان زنجان، گزینه‌ای مناسب برای تحقیق در زمینه رفتار صحیح محیط زیستی شهروندان هستند. لذا در همین راستا در این تحقیق به بررسی موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب از سوی شهروندان زنجانی پرداخته شده است و اهداف اختصاصی این تحقیق شامل موارد زیر است:

۱. بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان؛
۲. رتبه‌بندی موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی شهروندان زنجانی و
۳. تحلیل عاملی موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب شهروندان زنجانی.

شهر زنجان، مرکز استان زنجان با جمعیتی بالغ بر ۳۵۴۰۰۰ نفر از جمله شهرهایی است که به دلیل افزایش تردد وسایل نقلیه و عدم کشش خیابان‌ها برای تردد ترافیک شهری، عدم ناحیه‌بندی صحیح نواحی مختلف شهری، صنعتی و تجاری، وجود کارخانه‌های مختلف، عدم توجه صاحبان صنایع به مسایل مرتبط با محیط زیست و ... در معرض انواع آلودگی‌های محیط محیط زیستی قرار دارد (Nadafi et al., 2008).

مردم نهاد، کمبود امکانات در عرصه خدمات شهری، عدم احساس مسئولیت، عدم به‌روز رسانی قوانین محیط زیستی و بی‌توجهی به فضای سبز، عدم توجه مردم و عدم آگاهی مردم بیان کرده اند (Ahmadi Abedin-Zadeh, 2010; Abbasi et & al., 2014, Aghakhani et al., 2010).

۲- مواد و روش‌ها

این پژوهش از نظر ماهیت داده‌ها، از نوع کمی، از نظر هدف، کاربردی، از نظر محل انجام، میدانی و از نظر شیوه تحلیل داده‌ها توصیفی همبستگی می‌باشد. محدوده مکانی مورد مطالعه تحقیق شهر زنجان است. جامعه مورد مطالعه شامل کارشناسان شاغل در دو اداره محیط زیست و منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان زنجان بودند که تعداد کل آنها ۱۳۰ نفر بود. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۶۰ نفر برآورد گردید که با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب شدند. هر کدام از ادارات به عنوان یک طبقه در نظر گرفته شدند. ابزار این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی آن با استفاده از نظرات اعضای هیأت علمی و کارشناسان صاحب نظر و پس از انجام اصلاحات مورد نظر آنها مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی، آزمون راهنما با ۱۵ نفر از کارشناسان در شهرستانهای ابهر و خرمدره انجام گرفت و ضریب آلفای کرونباخ برای بخش‌های مختلف پرسشنامه محاسبه شد که مقدار آن بین ۰/۷۸ تا ۰/۸۶ به‌دست آمد که نشان دهنده پایایی مورد قبول پرسشنامه بود. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۰ تجزیه

مطالعات مختلف نشان داده است که آموزش و افزایش آگاهی و دانش در حیطه محیط زیست تأثیر به‌سزایی بر روی رفتارهای محیط زیستی کشاورزان خواهد گذاشت و عنصر مهم و مثبتی برای ایجاد رفتار مسؤله‌انه با محیط زیست است و برای بهبود سطح رفتارهای محیط زیستی کشاورزان باید دانش و اطلاعات افراد را بالا برد (Mulyadi, 2011; Salehi, 2010; Shahvali et al., 2010). Akbari و Akbari (2013) در زمینه جایگاه مدیریت ارتباطات واحدهای مدیریتی در روستاها با روستاییان در زمینه حفظ محیط زیست نشان داده‌است که این واحدها از سازوکارهای صحیح در ارتباطات برخوردار نیستند و توجه بیشتری به منافع کوتاه مدت کشاورزان دارند و از منافع دراز مدت، در غفلت هستند.

مطالعات مختلف نشان می‌دهند که دانش‌آموزان به آموزش‌های محیط زیستی احتیاج دارند. همچنین کتب درسی و برنامه‌های آموزش و پرورش پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان در این زمینه نیست و احتیاج به تغییرات در برنامه‌های درسی در رابطه با موضوع محیط زیست است (Shahtalebi & Ghyanchy, 2013; Shobeyri et al., 2010; Hajhoseyni et al., 2011).

تحقیقات مختلف موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب را در عدم اجرای قوانین و مقررات، مشکلات درون سازمانی و برون سازمانی سازمان‌های مردم نهاد، ارتباط این سازمان‌ها با اداره کل حفاظت محیط زیست و تفاوت اهداف اعضای سازمان‌های

متوسط میزان کاربرد کارشناسان در هفته از اینترنت ۱۲/۲ ساعت، رادیو ۵/۴ ساعت، تلویزیون ۱۴/۱ ساعت و تلفن همراه ۴/۷ ساعت است که نشان‌دهنده استفاده بالای پاسخگویان از تلویزیون و اینترنت است. پاسخگویان به طور متوسط هر روز حدود یک ساعت از روز را به مطالعه می‌پردازند.

۳-۲- رتبه‌بندی موانع رعایت رفتارهای محیط

زیستی مناسب توسط کارشناسان

نتایج رتبه‌بندی موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب توسط کارشناسان بر مبنای مقدار میانگین در جدول ۲ آورده شده است. چنانچه در جدول ۲ نیز قابل مشاهده می‌باشد از نظر کارشناسان مهمترین موانع موجود در رعایت رفتارهای صحیح محیط زیستی در بین شهروندان زنجان به ترتیب اهمیت عبارتند از: عدم وجود تشویق و تنبیه‌ها در برابر افراد متخلف و رعایت‌کننده، ضعف آموزشی در میان نهادهای متولی این امر، عدم احساس مسئولیت در قبال محیط زیست، عدم توجه مردم و آگاهی مردم در زمینه‌ی حفظ و اهمیت محیط زیست و کمبود امکانات در عرصه خدمات شهری در حفاظت محیط زیست.

و تحلیل شد. پرسشنامه نهایی تحقیق شامل دو بخش بود. بخش اول به بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان پرداخته و بخش دوم به سنجش موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب پرداخته است. در این بخش موانع در غالب ۲۷ گویه با استفاده ازطیف لیکرت ۵ سطحی سنجیده شده است.

۳- نتایج

۳-۱- توصیف ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای

پاسخگویان

بر اساس نتایج حاصل از پژوهش، میانگین سنی کارشناسان ۳۷/۷ سال بوده که حداقل آن ۲۸ سال و حداکثر آن ۵۵ سال می‌باشد. غالب پاسخگویان مرد هستند و فقط ۳۵ درصد آنان پاسخگویان را زنان تشکیل می‌دهند. میانگین سابقه کار در افراد حدود ۱۳/۱ سال است که کم‌سابقه‌ترین فرد دارای ۴ سال سابقه کار و با سابقه‌ترین فرد دارای ۲۹ سال سابقه کار می‌باشد. حدود ۶۰ درصد از پاسخگویان در اداره منابع طبیعی و آبخیزداری و بقیه در اداره محیط زیست مشغول به کار هستند. از نظر تفکیک رشته تحصیلی تقریباً نیمی از کارشناسان در رشته کشاورزی و منابع طبیعی و بقیه از رشته‌های دیگر فارغ تحصیل شده‌اند. حدود ۸۸ درصد از افراد دارای سطح تحصیلات کارشناسی و کارشناسی ارشد هستند.

محیط زیست طبیعی، منابع طبیعی ایران، دوره ۶۹، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵ صفحه ۵۷۰

جدول ۱- توزیع فراوانی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان

نما	درصد معتبر	فراوانی	متغیر	
	۶۵	۳۹	مرد	
جنسیت	۳۵	۲۱	زن	مرد
	۴۰	۲۴	اداره محیط زیست	
محل اشتغال	۶۰	۳۶	اداره منابع طبیعی	اداره منابع طبیعی
	۱۱/۹	۷	علوم پایه	
رشته تحصیلی	۵۰/۸	۳۰	کشاورزی و منابع طبیعی	کشاورزی و منابع طبیعی
	۲۰/۳	۱۰	فنی مهندسی	طبیعی
	۱۶/۹	۱۰	علوم انسانی	
	۸/۵	۵	کاردانی	
سطح تحصیلات	۴۵/۸	۲۷	کارشناسی	کارشناسی
	۴۲/۴	۲۵	کارشناسی ارشد	
	۳/۴	۲	دکتری	

جدول ۲- موانع موجود در رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب در شهروندان زنجان

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	موانع
۱	۰/۷۸	۰/۸۸	۴/۰۴	عدم وجود تشویق و تنبیه در برابر افراد متخلف و رعایت کننده
۲	۰/۸۱	۰/۹۰	۴/۰۲	ضعف آموزشی در میان نهادهای متولی این امر
۳	۱/۰۰	۱/۰۰	۴/۰۲	عدم احساس مسئولیت در قبال محیط زیست
۴	۱/۰۰	۱/۰۱	۴/۰۰	عدم توجه مردم و آگاهی مردم در زمینه‌ی حفظ و اهمیت محیط زیست
۵	۱/۰۳	۱/۰۱	۴/۰۰	کمبود امکانات در عرصه خدمات شهری در حفاظت محیط زیست
۶	۰/۵۰	۰/۷۰	۳/۹۸	عدم برجسته‌سازی محیط زیست در باورهای مذهبی
۷	۰/۷۵	۰/۸۷	۳/۹۷	ضعف نظام آموزش و پرورش
۸	۰/۹۱	۰/۹۵	۳/۹۷	ضعف آموزش به افراد در محیط خانواده
۹	۰/۸۰	۰/۸۰	۳/۹۳	کم‌رنگ بودن احساس تعهد به نسل آینده در حفظ محیط زیست
۱۰	۱/۰۶	۱/۰۳	۳/۹۳	نارسایی در ارائه الگوهای مناسب در جامعه برای حفاظت از محیط زیست
۱۱	۰/۵۸	۰/۷۶	۳/۹۲	عدم احساس نیاز واقعی به محیط زیست
۱۲	۰/۵۹	۰/۷۷	۳/۹۲	کمبود انگیزه کافی در حفظ محیط زیست
۱۳	۰/۹۰	۰/۹۵	۳/۹۲	عدم ارائه اطلاعات مناسب از محیط زیست

ادامه جدول ۲- موانع موجود در رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب در شهروندان زنجان

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	موانع
۱۴	۰/۷۰	۰/۸۳	۳/۸۸	ناکارآمدی کارکنان سازمان‌های دولتی
۱۵	۰/۸۷	۰/۹۳	۳/۸۶	تعلق نظام‌های مدیریتی به افراد خاص و عدم احساس تعلق مردم به این نظام‌ها
۱۶	۰/۸۵	۰/۹۲	۳/۸۵	عدم تدوین کتب درسی مناسب در آموزش و پرورش
۱۷	۰/۸۲	۰/۹۹	۳/۷۹	عدم اجرای قوانین و مقررات مناسب
۱۸	۰/۸۰	۰/۹۰	۳/۷۶	عدول از هنجارهای اجتماعی
۱۹	۰/۸۷	۰/۹۳	۳/۷۶	ارتباط کم سازمان‌های مردمی با اداره کل حفاظت محیط زیست
۲۰	۰/۹۴	۰/۹۷	۳/۷۴	ناکارآمدی نهادهای مرتبط با محیط زیست
۲۱	۱/۰۰	۱/۰۰	۳/۶۹	عدم وجود استاندارد کاملا تعریف شده در مورد حفظ محیط زیست
۲۲	۰/۹۴	۰/۹۷	۳/۶۸	بازدارنده نبودن قوانین و مقررات موجود
۲۳	۰/۹۴	۰/۹۷	۳/۶۸	ضعف سازمان‌های محیط زیستی در توانمندسازی منابع انسانی خود برای ارائه خدمات بهتر
۲۴	۱/۰۳	۱/۰۱	۳/۶۸	کامل نبودن مقررات موجود در زمینه محیط زیست
۲۵	۰/۸۹	۰/۹۴	۳/۶۶	فاصله بین فعالیت‌های جاری شرکت از دستورالعمل‌ها
۲۶	۰/۷۶	۰/۸۷	۳/۶۴	عدم وحدت عمل در میان نهادهای مرتبط
۲۷	۱/۰۰	۱/۰۰	۳/۶۱	اختلاف بین نوع اهداف اعضای سازمان‌های غیردولتی حفظ محیط زیست

* ۱: هیچ، ۲: خیلی کم، ۳: کم، ۴: متوسط، ۵: زیاد، ۶: خیلی زیاد.

بارتلت استفاده شد. در این پژوهش مقدار KMO برای موانع برابر با ۰/۶۷ برای موانع رفتارهای حفاظتی شهروندان به دست آمد و نشان داد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. مقدار آماره بارتلت نیز برابر با ۹۳۶/۹۳۲ به دست آمد که در سطح یک درصد معنی دار بود. بنابراین در کل، داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب بودند (جدول ۳).

۳-۳- تحلیل عاملی موانع رعایت رفتارهای

محیط زیستی مناسب شهروندان زنجان

برای دسته بندی موانع رفتارهای محیط زیستی مناسب شهروندان از دیدگاه کارشناسان از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. برای تعیین مناسب بودن داده‌های جمع‌آوری شده برای انجام تحلیل عاملی از ضریب K.M.O و آزمون

محیط زیست طبیعی، منابع طبیعی ایران، دوره ۶۹، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵ صفحه ۵۷۲

جدول ۳- مقدار KMO، ضریب بار تلت و سطح معنی داری

KMO	بار تلت	سطح معنی داری
۰/۶۷	۹۳۶/۹۳۲	۰/۰۰

هریک از عوامل و درصد تجمعی واریانس عوامل آمده است. مقدار ویژه بیان گر سهم هر عامل از کل واریانس متغیرها می باشد و هرچه مقدار آن بزرگ تر باشد، نشان دهنده اهمیت و تأثیر بیشتر آن عامل است.

برای تعیین تعداد عوامل براساس ملاک کیسر عمل شد. در این ملاک مقدار ویژه ۱ مبنای تعیین تعداد عاملها است. در جدول ۴ تعداد عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه هر یک از آنها، درصد واریانس

جدول ۴- عوامل استخراج شده موانع موجود در رعایت رفتارهای صحیح محیط زیستی در شهروندان

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
ضعف در فرهنگ سازی	۴/۹۵	۱۸/۳۳	۱۸/۳۳
ضعف آموزشی	۳/۶۰	۱۳/۳۰	۳۱/۶۳
مشکلات مدیریتی	۳/۴۰	۱۲/۵۱	۴۴/۱۵
فقدان قوانین جامع	۳/۰۸	۱۱/۴۰	۵۵/۵۵
ضعف نگرشی و آموزه های اجتماعی	۳/۰۷	۱۱/۳۹	۶۶/۹۴
عدم وحدت عمل میان نهادها	۱.۵۸۵	۵/۸۷	۷۷/۸۱

استفاده شده است. بعد از مرحله چرخش، متغیرهایی که مربوط به هر عامل هستند، به صورت ستونی مشخص می گردند. نتایج چرخش عامل ها در جدول ۵ آمده است. به منظور نام گذاری عامل ها باید به ماهیت متغیرهای موجود در هر عامل توجه شود (Shams et al., 2008). بنابراین در نامگذاری این شش عامل به متغیرهای موجود در هر عامل توجه و براساس آن ها نام گذاری صورت گرفت.

همان طور که جدول ۴ نشان می دهد ضعف در فرهنگ سازی بیشترین سهم (۱۸/۳۳٪) را در تبیین واریانس کل متغیرها دارند و در مجموع شش عامل مذکور توانسته اند ۷۷/۸۱ درصد از کل واریانس رفتارهای محیط زیستی مناسب را تبیین نمایند که نشان از درصد بالای واریانس تبیین شده توسط این عوامل می باشد.

برای چرخش عاملها از روش واریماکس

جدول ۵- متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل، میزان ضرایب به دست آمده از ماتریس دوران یافته

عوامل	متغیرها	بارعاملی
ضعف در فرهنگ سازی	عدم توجه مردم و آگاهی مردم در زمینه‌ی حفظ و اهمیت محیط زیست	۰/۸۳
	عدم احساس مسئولیت در قبال محیط زیست	۰/۸۰
ضعف آموزشی	ضعف آموزشی در میان نهادهای متولی این امر در جامعه	۰/۷۹
	کمبود امکانات در عرصه خدمات شهری در حفاظت محیط زیست	۰/۷۴
	عدم ارائه اطلاعات مناسب از محیط زیست	۰/۷۱
	عدم اجرای قوانین و مقررات مناسب	۰/۵۹
	نارسایی در ارائه الگوهای مناسب در جامعه برای حفاظت از محیط زیست	۰/۵۷
	ضعف نظام آموزش و پرورش	۰/۸۵
	عدم احساس نیاز واقعی به محیط زیست	۰/۸۳
	کمبود انگیزه کافی در حفظ محیط زیست	۰/۷۷
	ناکارآمدی کارکنان سازمان‌های دولتی	۰/۶۹
	اختلاف بین نوع اهداف اعضای سازمان‌های غیردولتی حفظ محیط زیست	۰/۸۶
مشکلات مدیریتی	ناکارآمدی نهادهای مرتبط با محیط زیست	۰/۸۱
	فاصله بین فعالیت‌های جاری شرکت از دستورالعمل‌ها	۰/۷۹
	ارتباط کم سازمان‌های مردمی با اداره کل حفاظت محیط زیست	۰/۶۴
	عدم وجود تشویق و تنبیه در برابر افراد متخلف و رعایت کننده	۰/۵۴
فقدان قوانین جامع	عدم وجود استاندارد کاملا تعریف شده در مورد حفظ محیط زیست	۰/۸۴
	بازدارنده نبودن قوانین و مقررات موجود	۰/۷۹
ضعف نگرشی و آموزه‌های اجتماعی	کامل نبودن مقررات موجود در زمینه محیط زیست	۰/۶۶
	ضعف سازمان‌های محیط زیستی در توانمندسازی منابع انسانی خود برای ارائه خدمات بهتر	۰/۵۱
	کم‌رنگ بودن احساس تعهد به نسل آینده در حفظ محیط زیست	۰/۸۴
	عدول از هنجارهای اجتماعی	۰/۷۹
	عدم تدوین کتب درسی مناسب در آموزش و پرورش	۰/۶۶
	ضعف آموزش در محیط خانواده	۰/۵۱
عدم وحدت عمل میان نهادها	عدم وحدت عمل در میان نهادهای مرتبط	۰/۷۳

۴- بحث و نتیجه گیری

بحران‌های محیط زیستی یکی از دغدغه‌های اصلی در عصر حاضر به حساب می‌آیند. این بحران‌ها بخشی از دستاوردهای جامعه بشری است، که در تعامل نا مناسب و ناپایدار با محیط ایجاد شده است. اصلاح رفتارهای محیط زیستی مردم یکی از بهترین راهکارها در راستای حفظ محیط زیست است. با شناسایی موانع انجام رفتارهای محیط زیستی مناسب و حذف آن‌ها می‌توان زمینه را برای بهبود رفتارهای محیط زیستی مهیا ساخت. لذا این تحقیق با هدف بررسی موانع انجام رفتارهای محیط زیستی مناسب انجام گردیده است. میانگین بالا در رتبه بندی گویه‌های موانع رعایت رفتار محیط زیستی مناسب نشان می‌دهد، که تقریباً تمامی موارد از موانع مهم اجرای رفتارهای محیط زیستی مناسب به شمار می‌روند، که باید رفع شود. نتایج نشان داده که موانع موجود بر سر راه رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب در میان شهروندان زنجان، در شش عامل کلی تقسیم‌بندی شده‌اند. این شش عامل در کل ۷۷.۸۱ درصد از کل واریانس رفتارهای محیط زیستی مناسب را تبیین نمودند.

عامل اول که ۱۸/۳۳ درصد از واریانس موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب را شامل می‌شود، عامل ضعف در فرهنگ‌سازی می‌باشد، که با نتایج Ahmadi و Abedinzadeh (2010) و Abbasi و همکاران (2014) و Kalantari و Asadi (2010) همسو بود. فرهنگ مهم‌ترین عامل

در رفتارهای محیط زیستی مناسب به شمار می‌رود. ضعف فرهنگی در این حوزه مهم‌ترین مانع در رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب است. این عامل نشان از ضعف در ارزش‌های حفاظت محیط زیستی است. در واقع تنظیم و آرایه مجموعه‌ای از رفتارها به عنوان راهنمای عمل انسان در قالب ارزش‌های انسانی برای تعامل با طبیعت و پررنگ کردن بایددها و نبایدهای برخورد با طبیعت در قالب اخلاق محیط زیستی یکی از ملزومات رفع موانع در اجرای رفتارهای محیط زیستی مناسب است. با ایجاد این اصول‌ها که نقش بازدارنده‌های درونی را در فرد ایجاد می‌کند، ممانعتی در برابر آسیب‌رسانی به محیط زیست است. این بازدارنده‌ها در واقع نقش تصحیح‌کنندگی در اخلاق انسانی به جای می‌گذارد.

عامل دوم ضعف آموزشی است که ۱۳/۳۰ درصد از واریانس موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب را در برمی‌گیرد. این عامل با نتایج تحقیقات Mulyadi (2011)، Salehi (2011) و Shahvali و همکاران (2010) مطابقت دارد. آموزش در فرد سبب ایجاد شناخت و توانمندی برای تصمیم‌گیری و رفتارهای عاقلانه را ایجاد می‌کند. آگاهی از محیط زیست سبب درک بیشتر افراد از نیاز به حفظ محیط زیست شده و رعایت قوانین محیط زیستی را در فرد تضمین می‌کند و آرایه اطلاعات و تصحیح عملکرد افراد، سبب بهبود تعاملات فرد با محیط زیست خواهد شد. از جمله اقدامات برای آموزش و در نهایت فراهم ساختن بستر فرهنگ‌سازی، غنی‌سازی نظام آموزش و پرورش، آموزش عالی،

استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی و است.

سومین عامل مشکلات مدیریتی است. این عوامل بر مشکلات سازمانی در سازمان‌های محیط زیست، منابع طبیعی و ابخیزداری اشاره دارد که با نتایج تحقیقات Aghakhani و همکاران (2010) و Akbari و Akbari (2013) هم‌خوانی دارد. مدیریت عامل تعیین کننده در استفاده از تمامی منابع و انرژی در سازمان برای دستیابی به اهداف سازمانی است، بنابراین مدیریت اصلی‌ترین عامل در موفقیت سازمانی به شمار می‌رود. همچنین، دولت با حمایت‌های مالی و نظارت بر عملکردهای این سازمان‌ها باید بر اثربخشی این سازمان‌ها بیفزاید. نظارت‌های مداوم بسیاری از کجروی‌های سازمانی را مشخص و از انحرافات جلوگیری می‌کند.

فقدان قوانین جامع چهارمین عامل از بین شش عامل است. این عوامل به مشکلات مدیریتی سازمان‌ها و عدم تناسب، شفافیت و بازدارندگی قوانین و استانداردها اشاره می‌کند. این عوامل با نتایج پژوهش‌های Ahmadi و Abedinzadeh (2010) و Abbasi (2014) و Kalantari و Asadi (2010) همسو بود. سازمان محیط زیست دارای قوانین جامعی در ارتباط محیط زیست طبیعی در (در قالب ۹ بخش) و انسانی (در قالب ۳۷ بخش) می‌باشد. اما عدم شفافیت و توان بازدارندگی این قوانین از اثربخشی آن کاسته است. قوانین در حیطة حفاظت از محیط زیست باید به طور مداوم به روز شوند، تا پویایی خود را حفظ کنند. بسیاری از قوانین به خودی خود کافی نبوده و نیاز به وضع استاندارد ها و ضوابط دارند. از طرفی باید افراد

جامعه را وجود چنین قوانینی آگاه کرد، تا نقش بازدارندگی قوانین ایفا شود.

عامل پنجم ضعف نگرشی و آموزه‌های اجتماعی است. این عامل به مشکلات آموزشی در کودکان و دانش‌آموزان از جمله مشکلات آموزشی، کمبود موضوعات محیط زیستی در کتب مدارس و ... اشاره دارد. این نتیجه را تحقیقات Hajhoseyni و همکاران (2010) و Shobeyri و همکاران (2011) و Ghiyanchy و Shahtalebi (2014) تأیید کرده‌اند. آموزه‌های اجتماعی از مهم‌ترین عواملی است که سبب ایجاد نگرشی مثبت به حفظ محیط زیست در افراد می‌شود. آموزه‌های اجتماعی نوعی هوشیاری را در فرد نسبت به داشتن تعهد در حفظ محیط زیست را ایجاد می‌نماید. آموزه‌های اجتماعی در میان افراد سبب ایجاد حس احترام به حقوق دیگران می‌شود و از خودخواهی‌ها می‌کاهد. با توجه به این‌که اصول اخلاقی جامعه ما ریشه در معنویات و سنت‌های دینی دارد و در دین اسلام هم حفظ محیط زیست از جایگاه مهمی برخوردار است، بنابراین یکی از راهکارها توجه به آموزه‌های دینی نیز است.

عدم وحدت عمل میان نهادها عامل ششم است. Aghakhani و همکاران (2010) و Akbari (2013) در تحقیقات خود به نتایج مشابه با این عامل دست یافته‌اند. در واقع نهادهای مختلف نیازمند یک وحدت عمل و وجود شفافیت در حدود و مرزهای خود هستند. سازمان حفاظت از محیط زیست با تعیین خط‌مشی‌ها و اهداف آرمانی و نهایی خود و ابلاغ آن به سازمان‌های مربوطه، انسجام و وحدت عمل در فعالیتهای سازمانی بازتاب می‌یابد.

معابر عمومی و ... بپردازند.

۳. سازمان‌های حفاظت از محیط زیست، اداره منابع طبیعی و آبخیزداری، سازمان‌های مردم نهاد و ... باید با همکاری، تقسیم وظایف و بهبود روابط خود بپردازند، تا فعالیت‌ها و اقدامات حالت منسجم‌تری به خود بگیرد. افراد شاغل در این سازمان‌ها باید در زمینه مدیریتی و به خصوص مدیریت منابع انسانی و مدیریت صحیح ارتباطات با مردم به ارائه آموزش‌های ضمن خدمت بپردازند.

۴. سیاست‌گذاران کشور باید در قانون‌گذاری‌ها، تعیین استانداردها به لزوم وجود قوانین در تمام سطوح و بخش‌های محیط زیست توجه کنند و در وضع قوانین به اثربخشی قوانین و شفافیت قوانین وضع شده توجه نمایند تا عملکرد شهروندان را در قبال محیط زیست بهبود ببخشد.

می‌توان گفت چنانچه این شش مانع مرتفع

گردند رفتارهای محیط زیستی مناسب شهروندان زنجانی در حد بالایی بهبود خواهد یافت. لذا در راستای نتایج به‌دست آمده پیشنهاد می‌شود:

۱. با توجه به این‌که پررنگ‌ترین مشکلات و موانع در زمینه رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب مربوط به آگاهی، فرهنگ‌سازی، آموزش و آموزه‌های اجتماعی است، باید گفت که نهادهای آموزشی و فرهنگی از جمله آموزش و پرورش، رسانه‌ها، مساجد و... باید از طریق پخش فیلم، نشریات، کلاس‌ها و... به ارائه اطلاعات و آگاهی برای بهبود درک از محیط زیست و ایجاد مسئولیت در قبال محیط زیست در بین افراد جامعه بپردازند.

۲. امکانات شهری از جمله موانع رعایت رفتارهای محیط زیستی مناسب است. شهرداری و نهادهای مسئول در زمینه عرضه امکانات عمومی در سطح شهر باید با عرضه امکاناتی مثل مکان‌هایی برای جمع‌آوری زباله‌های قابل بازیافت، افزایش زباله‌دانی در

REFERENCES

Abbasi, E., Basami, A., Kaboli, N., 2014. Development Activities in Tehran. Journal of natural environment 66(4), 399-410. (In Persian)

Abedisarvestani, A., shahvali, M., 2010. Necessity and characteristics of research in environmental ethics in Science and Technology Journal3 (3 & 4),56-61. (In Persian)

Aghakhani, S., Abolhasani, A.,

Aghakhani, S., Khajegan, N., 2010. Investigation of the role of NGOs in culture and public education to reduce urban pollution (Case of Central Province). Second Regional Conference on Natural Resources and Environment.2009.Arsanjan: March. (In Persian)

Ahmadi, P., Abedin-Zadeh, N., 2010. The role of public culture in urban waste management. Third national congress of

recycling and use of renewable resources from agriculture. 24 to 25 May 2009 , Isfahan, Iran. (In Persian)

Akbari, J., Akbari, M., 2013. The Investigation and Explanation of the Strategic Position of Communication Management in Preservation of Villages' Environment (Case study: Hamedan Province). Housing and Rural Environment 140, 67- 82. (In Persian)

Axelord, L.J., Lehman, D. R., 1993. Responding to environmental concern: what factor ruder individual action? Journal of Environmental Psychology 13, 149-159.

Dallmeyer, D.G., 2006. Incorporating environmental ethics into ecosystem-based management. Presented in: 6th Marine Law Symposium. Roger Williams University School of Law, Bristol, 19-20 October 2006, Rhode Island.

Hasibuana, H.S., Soemardja, T. P., Koestorb, R., Moersidik S., 2014. The Role of Transit Oriented Development in constructing urban environment sustainability, the case of Jabodetabek, Indonesia. Procedia Environmental Sciences 20 (2014), 622 – 631.

Hajhosseini, H., Shobeiri, M.S., Farajollahi, M., 2010. Needs assessment and determining educational priorities of high school students in the environmental field and constant development. Journal of Environmental Sciences and Technology 1, 179-194. (In Persian)

Hoseynpoor, A., golzardi, S., hakimzadeh, S., 2013. Analysis of environmental influences on physical development in Zanjan , Available from [http://http://8thsastech.khi.ac.ir/commission3/Papers/ARC%20\(222\).pdf](http://http://8thsastech.khi.ac.ir/commission3/Papers/ARC%20(222).pdf). (In Persian)

Kalantari, K., Asadi, A., 2010. Designing a Structural Model for Explaining Environmental Attitude and Behavior of Urban Residents (Case of Tehran). International Journal Environmental Research 4(2), 309-320.

Khoshfar, G., Salehi, S., 2010. Social capital and environmental behavior. Conference on reviewing plans on social issues Mazandaran province. 2010 Mazandaran, Iran. (In Persian)

Mulyadi, J., 2011. Effect of environmental knowledge, local wisdom, locus of control and farming motivation on responsible environmental behavior of farmers in sopping regency of south Sulawesi. Available from <http://www.ijar.lit.az/en.php?go=marc h2011>. (In Persian)

Nadafi, K., Yosefiyan, M., Mosaddeghniya, A., Mahvi, A., Asgari, E., 2008. Noise Pollution in Zanjan City in 2007. ZUMS Journal 16 (62), 85-96. (In Persian)

Najafloo, P., Yaghoubi, J. 2013. Evaluation of the citizen's acquaintance with the correct environmental behavior. The National Conference on strategies for

achieving sustainable development. 20 march 2013, Tehran, Iran. (In Persian)

Quimbita, G., Pavel, M., 2005. Assessing on environmental attitude development model: Factor influencing the environmental attitude of college student. Available from <http://eric.ed.gov/?id=ED394438>.

Roknoddineftekhari, A., ArefNia, k., Sojasiyegheydari, H., Firouznia, G., Sadqlu, T., Diane, I., Fattahi, A., 2010. Strategies for the Development of Education for Sustainable Development in Iran. *Journal of geography* 25, 47-66. (In Persian)

Shahtalebi, B., Ghapanchi, A., 2013. The Effect of Citizenship Education on Increasing Citizenship Awareness of Eight-Year-Old Children in Isfahan (with Emphasis on Multimedia Software). *Information and Communication Technology in Educational Sciences* 3, 129-150. (In Persian)

Shobeyri, M., Sarmadi, M. R., Sharifian, S., 2011. Based on Experts' Points of Views. *Journal of Environmental Sciences*

and Technology 4, 143- 150. (In Persian)

Salehi, S., 2011. Environmental behavior, environmental science and education. *Chamran University Journal of Science Education*, 3 & 4, 220-201. (In Persian)

Shahvali, M., Ostovar, S., Saketi, P., 2010. Knowledge and environmental factors among primary school students of Kish Island. *New Journal of research on curriculum*, 1, 93-104.

Shams, A., Irvani, H., Rezvanfar, A., Kalantari, K., Yazdani, S., 2008. An exploration of the effective components related with research productivity of Iranian agricultural faculty members. *Iranian Journal of agricultural economic and development* 36-2(1), 177-125. (In Persian)

Zhonghua, C., Yu, S., 2011. Environmental Protection Investment and Sustainable Development-Policy Simulation Based on Nonlinear Dynamics. *Energy Procedia* 5 (2011) 467-471.

Analysis of barriers to respect the good environmental behavior by citizens (case study: Zanjan)

Jafar Yaghoubi^{1*}; Parisa Najafloo²

¹-Associate Professor, Department of Agricultural Extension, Communication and Rural Development, Faculty of Agriculture, University of Zanjan.

²- PhD student, Department of Agricultural Extension, Communication and Rural Development, Faculty of Agriculture, University of Zanjan.

Received: 29-Jun.-2014

Accepted: 11-May-2015

Abstract

The purpose of this study was to analyze the barriers to right environmental behaviors by the citizens of Zanjan. The experts working in the Departments of Environment and Natural Resources in Zanjan formed the population of this descriptive – correlation study. The sample size was estimated using Cochran's formula (n=60). Samples were selected using stratified random sampling method. The questionnaire used for collecting data. The validity of questionnaire was confirmed by the comments of academic members. The reliability was determined by pilot test and calculating Cronbach alpha coefficient (0.78-0.86). Data were analyzed using SPSS version 20. Using exploratory factor analysis barriers to respect the environmental behavior by citizens were summarized into six factors including: Lack of knowledge, culture and urban facilities, lack of education and understanding of the need to protect the environment, organizational problems in human resource management and weaknesses in relationships and dealing with citizens, administrative and regulation inefficiency, neglect of educating children and social teachings, and inconsistency between environmental organizations. These factors explained 81.77% of barriers to respect the environmental behavior by citizens.

Keywords :Environment, citizens, good environmental behavior, proper behavior, Zanjan.

* Corresponding Author: Email: Yaghobi@znu.ac.ir

Phone:+98-24-33052349